

VILNIUS UNIVERSITY
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

Vita Petrušauskaitė

**EARLY WITHDRAWAL OF ROMA CHILDREN FROM SCHOOL IN
VILNIUS CITY: ANALYSIS OF AN EDUCATIONAL FIELD**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Sociology (05 S)

Vilnius, 2014

The dissertation was prepared between 2009 and 2013 at the Lithuanian Social Research Centre.

Academic supervisor: prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis (Lithuanian Social Research Centre, Social Sciences, Sociology – 05S)

The dissertation will be defended at the Council of Sociology Science of Vilnius University:

Chairman – Prof. dr. Arūnas Poviliūnas (Vilnius University, Social Science, Sociology – 05S).

Members:

Prof. dr. Vytis Čiubrinskas (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Sociology – 05S)

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis (Lithuanian Social Research Centre, Social Sciences, Sociology – 05S)

Prof. dr. Artūras Tereškinas (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Sociology – 05S)

Prof. dr. Laimutė Žalimienė (Vilnius University, Social Sciences, Sociology – 05S)

Opponents:

Assoc. prof. dr. Jolanta Kuznecovienė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Political Sciences – 02S).

Prof. habil. dr. Meilutė Taljūnaitė (Lithuanian Social Research Centre, Social Sciences, Sociology – 05S)

The public defence of the dissertation will take place at 10:00 am on 09 January, 2014 at the public session of the Council of Sociology Science in the Faculty of Philosophy (room No. 201) of Vilnius University.

Address: Universiteto g. 9/1, Vilnius, Lietuva.

The dissertation summary was sent out on 09 December, 2013.

The dissertation is accessible in the libraries of Vilnius University and Lithuanian Social Research Centre.

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

Vita Petrušauskaitė

**ANKSTYVAS ROMŲ VAIKŲ PASITRAUKIMAS IŠ ŠVIETIMO
SISTEMOS VILNIAUS MIESTE:
ŠVIETIMO LAUKO ANALIZĖ**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2014

Disertacija rengta 2009 – 2013 metais Lietuvos socialinių tyrimų centre.

Mokslinis vadovas: prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Sociologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas – Prof. dr. Arūnas Poviliūnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S)

Nariai:

Prof. dr. Vytis Čiubrinskas (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Prof. dr. Artūras Tereškinas (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Prof. dr. Laimutė Žalimienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Oponentai:

Doc. dr. Jolanta Kuznecovienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S).

Prof. habil. dr. Meilutė Taljūnaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05S).

Disertacija bus ginama viešame Sociologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2014 m. sausio 9 d. 10:00 val. Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto 201 auditorijoje.

Adresas: Universiteto g. 9/1, Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2013 m. gruodžio 9 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto ir Lietuvos socialinių tyrimų centro bibliotekose.

Summary

The Law on Education in Lithuania embodies a principle of equal opportunities in education – it emphasizes that educational system is fair, ensures equality for individuals irrespective of gender, race, nationality, language, origin, social position, religion, beliefs or convictions and guarantees each individual access to education (LR Seimas 1991). This important principle was established in 2003 after passing new amendments to the Law on Education, yet implementation of this principle in educational system has not been given due attention by the Government. The concept of social justice is not defined in legal acts, no monitoring system of equal opportunities and social justice index has been established. The index of social justice in Lithuanian education system has been formulated only in academic research, a study by Žalimienė et al. (2011) that introduced indicators for evaluation of existing state of educational system. In the study, gross enrolment rate and educational attainment are listed as important indicators of social justice in education, particularly in terms of equal opportunities and access to education (Žalimienė et al. 2011: 51).

In the past decade educational attainment of Lithuania's residents has grown significantly – compared to the 2001 census data, the number of residents with university education increased by one and a half times, while the number of residents with primary education decreased by one third (Statistikos departamentas 2013). Although positive progress can be observed, there are worrisome developments as well, especially with regards to early withdrawal from education and inefficiency of school attendance monitoring. The media has continuously raised the question of the number of children unregistered in schools, yet inaccuracies of schoolchildren registration does not allow estimating exact number of children of compulsory attendance age that are not registered in schools or the number of children attending school irregularly. Information on school withdrawal of children beyond compulsory attendance age (above 16 years old) is not collected at all (Gečienė and Čiupailaitė 2006). Consequently, data on school attendance and educational attainment of children of different social groups is unavailable. The question of equal opportunities in education was analysed in some academic studies (LR švietimo ir mokslo ministerija 2009, Lietuvos studentų sąjunga 2009), but such research

is not conducted on regular basis. There is no statistical data available on differences of educational attainment of children by ethnicity, mother tongue, and social status.

Research problem

Differences in educational attainment of various ethnic groups can be observed when analysing census data. The 2011 census results show that the smallest part of residents without basic education are in Ukrainian, Jewish and Russian ethnic groups (about 10%), the largest – within the Roma ethnic group (52%). In Lithuanian and Polish ethnic groups about 17% people do not have basic education (Statistikos departamentas 2013). Since 2001, in both Lithuanian and Polish groups, the fraction of residents without basic education has decreased by 10 percentage points, whereas in Roma group this part decreased only by 4 percentage points. Additional variables, such as socio-economic position of parents and childhood poverty, could not be used in research, scrutinizing the importance of ethnic dimension in education attainment (this census data was not available at the time of research), nevertheless, the existing data shows problematic position of Roma ethnic group in the Lithuanian education system. Among the members of the Roma ethnic group there is the highest proportion of people who do not have basic education; moreover, the growth of educational attainment, observed in the Lithuanian society in the last 10 years, was considerably slower in the Roma group.

Statistical data, revealing substantial ethnic differences in educational attainment, prompts to raise questions about reasons for low educational attainment among the Lithuanian Roma. Issues of participation of Roma in education is not a new research topic – since 2000, these questions have been addressed in several academic studies (Baršauskienė, Leliūgienė ir Pauliukonis 2003; Etninių tyrimų centras 2007, 2007a, 2008; Leončikas 2006a, Štuopytė 2008, Petrušauskaitė 2010, 2012 and others). Important factors, impeding participation of Roma in education, have been analysed, highlighting problems such as poverty of Roma families, lack of educational and social services for children, and negative societal attitudes towards the Roma, among others. In research, irregular attendance of Roma schoolchildren and subsequent early drop-out from school has been repeatedly emphasized – it has been observed that many Roma children drop-out from school after 6–7 years of attendance, before reaching the basic

education level. Although these studies list many factors, contributing to difficulties of participation in education, they do not provide comprehensive analysis of the process of withdrawal of Roma children from school and do not analyse what impact education system has on possibilities of social mobility for Roma children.

Relevance of research

In spring 2011, the European Commission's EU framework for national Roma integration strategies was endorsed at the highest political level. Under the EU Framework for national Roma integration strategies, each country undertook to address four key areas for better social and economic integration – education, employment, healthcare and housing – and set out measures proportionate to their Roma population. The political attention to Roma population in Europe has spurred new research interest on Roma – particular attention is paid to collecting data on socio-economic status of Roma group, and to fundamental rights issues such as discrimination, anti-gypsyism and related hate crime. The attention from international political institutions helped to raise awareness about problematic situation of Roma in Europe, yet Marushiakova and Popov (2011) notice that this political interest boosted domination of applied research – often commissioned and implemented by NGOs – in the field of Roma studies. Marushiakova and Popov (2011) criticize these tendencies and argue that more comprehensive analytical research is needed in the Roma field, addressing the Roma group like any other ethnic group, and analysing its situation with the same methods and criteria specific to the individual sciences that direct their interest toward the Roma.

Scientific novelty of the research

Researchers in sociology of education argue that in attempts to understand reasons why early withdrawal from education can be observed not only among individuals, but in entire social groups (i.e. working class (Willis 1977; Evans 2006) or African-American children (Fordham ir Ogbu 1986; MacLeod 2009) among others), one needs to go beyond analysing social or cultural specificity of these groups. Reasons for early withdrawal from education or lower education attainment among different social groups is one of the most important research questions in sociology of education, closely related to issues of social justice in education. In Lithuania, reflections social inequality in

education have been analysed in few studies, such as dissertations: Navasaitienė, S. (2002). *Social determination of school non-attendance* and Mikutavičienė, I. (2009) *Education and social inequality interaction phenomenon: Lithuanian context*, and the already mentioned study by researchers of the Lithuanian Social Research Centre: Žalimienė, L., Lazutka, R., Skučienė, D., Aidukaitė, J., Kazakevičienė J., Navickė, J. ir Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2011). *Social justice in education: theoretical conception and practical evaluation*. Yet, ethnic dimension in issues of social justice in education is not addressed in these studies. Issues of participation of ethnic groups in education are usually dealt with in research, analysing educational challenges in multi-cultural environment (such as problems of schools with different languages of instruction in Lithuania) and addressing issues of ethnic identity formation (see for example Tamošiūnas 2000; Tamošiūnas et al. 2002, Merkys et al. 2007), but these studies lack more comprehensive analysis of interaction of minority and majority groups and consideration of questions of equal opportunities in education.

After reviewing the current developments of the sociology of education, the author chose to employ new methodological approach to analysis of social reproduction in education. In the dissertation research, early withdrawal of Roma children from school is analysed in one locality, comprehensively analysing relationships between all agents involved in implementation of child's right to education for Roma children. The developed model of empirical study was based on theoretical models of Bourdieu and Passeron (1990) and Martin (2011), thoroughly combining research on social reproduction in education with a methodological field-theory approach in social sciences. The developed methodological approach also encompass insights of childhood sociology (see Morrow and Richards 1996; Christensen and Prout 2005; Greene and Hill 2005, Juodaitytė 2011 and others) and education theory (in particular, Dereškevičius, Rimkevičienė and Targamadžė 2000; Gečienė and Čiupailaitė 2006; Civinskas, Levickaitė and Tamutienė 2006, Finn 1989 and others).

Object of research

The object of empirical study is the relationship between Roma children, participating in education, and all agents involved in implementation of child's right to education for

Roma children. During empirical research it is investigated whether this set of relationships could be described as forming a field, i.e. a system of objective relations between positions that has influence on trajectories of action of individuals. Subject of research – early withdrawal of children from education – is analysed as a strategic action of children, developed through interpersonal relationship with other agents active in the process of education.

Objective of the research is to examine *reasons for* and the *process of the early withdrawal of Roma children from educational system*, based on comprehensive analysis of the case of Kirtimai settlement in Vilnius city.

The main research tasks:

1. To review the main theoretical concepts of early withdrawal from education in sociological analysis.
2. To develop a model for an empirical study that is based on field-theory methodological approach and to select appropriate research instruments.
3. To carry out an empirical study of early withdrawal of Roma children from school in the settlement of Kirtimai in Vilnius.
4. To identify factors, contributing to low education attainment of Kirtimai Roma and its reproduction in the last decade; and to discuss research results in the context of social reproduction in education research.

Theses statements to be defended:

1. Education system in Lithuania is one of social institutions through which current situation of Roma ethnic group in Lithuanian society is reproduced – in the last decade (2001–2011), a period of higher education expansion, the level of Lithuanian Roma educational attainment continues to be relatively low, while the increase in education levels of Roma lags behind national average.
2. Early withdrawal of children from school is a process in social space, which starts with learning difficulties, behavioural problems and irregular school attendance of children. Children, living in Kirtimai settlement, develop motivation for early

withdrawal from school in primary school level as a reaction to unsolved difficulties of participation in education.

3. Lack of resources and actualisation of ethnic boundaries are main factors contributing to early withdrawal of Roma children from school.

The thesis statements encompass three different levels of research subject (macro/ societal, micro/ individual and meso/ local educational field) that were addressed in empirical research.

Structure of the dissertation

The empirical research combined several different data collection methods – a quantitative survey of the residents of Kirtimai, participant observation conducted in the period of academic years and qualitative structured interviews with field actors. The questionnaire-based survey of the residents of Kirtimai (N=378, March to April 2011) provided information about the main socio-demographic characteristics of the residents of Kirtimai (age, education and gender of the residents). The data were analysed taking into account the differences in education between women and men and between different age groups; the data obtained were compared with the population census data of 2001 and 2011 and with the survey data of the population in the Kirtimai settlement carried out by the Institute of Labour and Social Research in 2001. The most important bulk of the research data consisted of the data collected during the participant observation (carried out for two academic years – between 31 August 2009 and 30 May 2011). This data was also supplemented by the work descriptions provided by the volunteers who of engaged in individual activities with children (between September 2010 and May 2011), and by the data of structured interviews with volunteers (N=6, the interviews took place between January to March 2011). In order to supplement and broaden the insights of the participant observation, quantitative structured interviews were held with individual actors of the field of education (N=27, the interviews took place in June 2011 and between November 2012 and March 2013).

The dissertation consists of the introduction, four chapters, and conclusions. In the chapter one, theoretical and methodological framework for research is provided. In this chapter the concept of early withdrawal from school is considered from the perspective

of sociology, reviewing the trends and results of the most recent research. Special focus is placed on research of social inequalities and social reproduction in sociology of education, taking into consideration the relevant critical insights made and new research directions proposed in the recent years. The work also draws on the recent studies of the Roma ethnic group, in particular, discussions on Roma education issues in social sciences. The possibilities of application of a new methodological approach – the field theory – in empirical research are discussed considering the recent years' developments in the sociology of education and research criticism. In the last part of the chapter one, a model of empirical research is provided, and the research stages, the methodology used and the issues of the research ethics are discussed.

The empirical research material of the dissertation is contained in chapters 2–4 of the work. Chapter 2 includes an analysis of the censuses data and of the quantitative surveys, focusing on changes in education indicators of Roma in 2001–2011 considering separately changes in the education of Lithuania and in the Kirtimai settlement (Vilnius). Chapter 3 discusses the data of the participant observation study, presenting three different models of participation of Roma children in school in the researched field. Special attention is paid to issues that hinder full participation of children in education, analysing possibilities of solutions to these problems. In chapter four, data of the quantitative interviews are analysed, discussing the structure of the researched education field. Possibilities of actors in different positions to help the children stay in the educational process are considered, analysing the importance of ethnicity dimension in the relations between field actors.

The closing part of the work sums up the work results and provides the main conclusions. The Annexes include the instruments used in the research – a quantitative survey questionnaire and qualitative research questionnaires as well as the list of informants of the qualitative research.

Summary of the work results and conclusions

This work continues and supplements the research of sociology of education analysing processes of social reproduction in the system of education and causes for early withdrawal from school. The work presents an original model of the empirical research

of early school drop-out where early withdrawal from education is approached as a process taking place in the field of education defined by power relations. The construction of this model draws on the theoretical approach of sociologists Bourdieu and Passeron (1990), Martin (2011) linking, in an integrated manner, the research of social reproduction in the sociology of education with the application of the field theory in social research.

The methodological approach of the field theory has been chosen considering the recent years' development in the sociology of education and the criticism of social reproduction research as well as for the purpose of disclosing the multi-dimensional and procedural nature of the researched phenomenon. The field theory was relevant in the work for addressing problems inherent in methodological individualism. In the studies using methodological individualism approach, motivation for early withdrawal from school is analysed by studying only the group of drop-outs without considering the role of other actors in this process. The field theory methodological approach, chosen in the study, has partly facilitated the solution of this problem. Analysing multiple viewpoints on the early withdrawal from education of Roma children allowed reconstitution of the researched phenomenon that disclosed the importance of all agents involved in the education process. The conducted analysis revealed new important factors for early withdrawal from school that are not discussed in applied education research. Yet, the conducted analysis is of descriptive nature. The impact of identified specifics of the research field (limited resources, marginalisation of early withdrawal issues, importance of ethnic distinction, etc.) on child actions should be more extensively explored in further research with clearer conceptualisation of the notions of power, motivation, strategy, and agency.

A combination of different methods – statistical analysis, quantitative survey, participant observation and qualitative interview – employed in the work has proven useful to disclose the multi-faceted nature of the researched phenomenon and its dynamics in time. The experimental methodological approach and the low extent to which this phenomenon had been explored previously influenced the predominance of empirical rather than theoretical conclusions – it was important to present new empirical data and to test innovative grouping of the data in the dissertation.

The findings and conclusions of the completed empirical research are presented discussing the thesis statements of the work:

1. Education system in Lithuania is one of social institutions through which current situation of Roma ethnic group in Lithuanian society is reproduced – in the last decade (2001–2011), a period of higher education expansion, the level of Lithuanian Roma educational attainment continues to be relatively low, while the increase in education levels of Roma lags behind national average.

The first thesis statement was affirmed by empirical research. Although the analysis of the census data of 2001 and 2011 has shown significant positive changes in the ethnic group of Lithuanian Roma, the noticeable positive developments should be viewed with reservations. The share of illiterate persons or persons without primary education has decreased remarkably in the Lithuanian Roma group over the last decade and the relative share of Roma with basic education has increased. Changes in the education of the youngest age group (10–19 years of age) should be viewed positively – according to the 2011 census data, the indicators of Lithuanian Roma of this generation are close to the national average; greater differences have been recorded only in the acquisition of secondary and tertiary education. Notwithstanding the positive trends, the education indicators of Lithuanian Roma are still significantly below national average. When the indicators of education of the whole Lithuanian population have been improving, the education of Lithuanian Roma has improved only on the lowest levels – the attainment of primary and basic education.

Emphasis should also be placed on significant disparities in the increase of the education level within the group of Lithuanian Roma. The data of the population survey in the Kirtimai settlement reveal the distinctive character of the Kirtimai settlement in the general context of Lithuanian Roma – people residing there had a significantly lower education level than the average in Lithuanian Roma group; high illiteracy was characteristic for persons of all age groups. The indicators of education of children and youth (10 to 19 years old) residing in the Kirtimai settlement were considerably lower than the indicators of this age group in the Lithuanian Roma group – there was a larger proportion of illiterate children or children without primary education in this settlement;

only several young persons had completed basic education. Although the comparison between the 2011 survey data and the data of the survey conducted by Institute of Labour and Social Research in 2001 showed positive changes in the education indicators of the Kirtimai settlement population (in particular, in the group of young women), the illiteracy ratio remains quite high in the settlement and the positive change that took place were significantly less significant than in the group of Lithuanian Roma (in particular, by attainment of basic education).

- **The first conclusion. A noticeable structural change in the Lithuanian society – the overall increase in the education level of the population – had an impact on the developments in education indicators of the Lithuanian Roma, however, the statistical data analysis has revealed indications of social reproduction in the education indicators of Lithuanian Roma. In the light of the overall context of the Lithuanian population, the education indicators of the Roma ethnic group remain relatively low, in particular, by secondary and tertiary education, which is important for successful economic and professional integration. Positive changes in the education of Lithuanian Roma are distributed unevenly – a high level of illiteracy persists in the Kirtimai settlement, changes have been recorded only in the attainment of the lowest level (primary) of education.**

The comparison between the education indicators of different Roma age groups and the development of these indicators in 2001–2011 has counter-proved the argument of conservatism of Roma – the education indicators of Roma of different generations have been changing; a change in the education of Roma is also noticeable over the last decade. The statistical data analysis, however, has not revealed all factors why Roma children tend to drop out of the process of education early and has not enabled the identification of the processes through which the existing position of the Roma ethnic group in the societal structure is reproduced in new generations – that was why these issues were raised in other stages of the empirical research. The role of the Lithuanian education system in the process of social reproduction is discussed at the end of this Chapter in the summary of the conclusions and findings of the whole work.

1. Early withdrawal of children from school is a process in social space, which starts with learning difficulties, behavioural problems and irregular school attendance of children. Children, living in Kirtimai settlement, develop motivation for early withdrawal from school in primary school level as a reaction to unsolved difficulties of participation in education.

The second thesis statement has also been affirmed by research. During the participant observation in the Kirtimai settlement, for two years permanent communication was maintained with nine out of the twenty Roma children who were enrolled in grade 1 during the school years 2009/2010 and 2010/2011 as well as with several children attending pre-school. Most of the children getting ready to go to school (7–10 years old) were eagerly awaiting the start of the school year and were happy they would study at school. The unwillingness of children to go to school and the signs of avoidance behaviour (being late to return to the classroom after breaks, refusal to work with the class) would come up after children have started attending school, in particular, after they encountered various difficulties they were unable to overcome on their own. The main challenges faced by the Kirtimai settlement children at the start of their education in general education schools are related to the acquisition of learning supplies and understanding of educational arrangements, getting ready for school and ensuring a safe trip to school, their need for additional education in order to overcome learning difficulties and the support necessary to deal with various emotional problems (anger, sadness, frustration) and conflict situations.

The willingness of children to go to school to a large extent depended on the ability of other field actors to solve the encountered difficulties of learning and participation in education. The participant observation has shown a strong motivation of the children between 9 and 13 years of age to attend school – being rather independent, some of the children attended school even when their parents were unable to get more actively involved in the child's education process (to accompany on their way to school, buy necessary learning supplies, co-operate with teachers, etc.). The children of this age group, however, encountered serious learning difficulties (academic underachievement, irregular school attendance) that the education support measures available at school were unable to solve. The motivation of children to study becomes weaker after 3 to 4 years at

school – then the signs of school avoidance (behavioural problems, poor school attendance) become stronger, children protest and refuse to go to school taking over the attitudes of other field actors, stating that “school is not for the ones like us”.

2. Early withdrawal of children from school is a process in social space, which starts with learning difficulties, behavioural problems and irregular school attendance of children. Children, living in Kirtimai settlement, develop motivation for early withdrawal from school in primary school level as a reaction to unsolved difficulties of participation in education.

The second thesis statement has also been affirmed by research. During the participant observation in the Kirtimai settlement, for two years permanent communication was maintained with nine out of the twenty Roma children who were enrolled in grade 1 during the school years 2009/2010 and 2010/2011 as well as with several children attending pre-school. Most of the children getting ready to go to school (7–10 years old) were eagerly awaiting the start of the school year and were happy they would study at school. The unwillingness of children to go to school and the signs of avoidance behaviour (being late to return to the classroom after breaks, refusal to work in the classroom) would come up after children have started attending school, in particular, after they encountered various difficulties they were unable to overcome on their own. The main challenges faced by the Kirtimai settlement children at the start of their education in general education schools are related to the acquisition of learning supplies and understanding of educational arrangements, getting ready for school and ensuring a safe trip to school, their need for additional education in order to overcome learning difficulties and the support necessary to deal with various emotional problems (anger, sadness, frustration) and conflict situations.

The willingness of children to go to school to a large extent depended on the ability of other field actors to solve the encountered difficulties of learning and participation in education. The participant observation has shown a strong motivation of the children between 9 and 13 years of age to attend school – being rather independent, some of the children attended school even when their parents were unable to get more actively involved in the child's education process (to accompany on their way to school, buy

necessary learning supplies, co-operate with teachers, etc.). The children of this age group, however, encountered serious learning difficulties (academic underachievement, irregular school attendance) that the education support measures available at school were unable to solve. The motivation of children to study becomes weaker after 3 to 4 years at school – then the signs of school avoidance (behavioural problems, poor school attendance) become stronger, children protest and refuse to go to school taking over the attitudes of other field actors, stating that “school is not for the ones like us”.

- **The second conclusion. Participation of most of the children from Kirtimai in education exhibited common dynamics: (1) difficult involvement of younger children (7–8 years of age) in education, (2) relatively good participation in education by children of 9–13 years of age and (3) early school leaving in the age group of 14 to 16. The needs of Roma children in the process of education are not exceptional (not characteristic of other children), however, the group of children resident in Kirtimai is distinctive for their diverse and complex needs in educational process. The response to these needs calls for targeted social services and close co-operation between the employees of education and social services in the provision of social support and assistance for the family and individualised educational support for the child.**

The completed analysis of the early withdrawal from school, as a process in time, is also relevant in terms of application – while drafting drop-out prevention programmes, it is important to take into consideration the main difficulties encountered by children in participation in education and to understand the development dynamics of “unwillingness to learn”. The research has confirmed the statement of Finn (1989) that dropping out from school is rarely a spontaneous decision made by a child or his/her parents, but is a process that lasts for years before the final decision to withdraw from school is taken. If the process of child's alienation from the educational process is understood and the first indications of a likely withdrawal from school are noticed, the school is capable of taking effective preventive measures to encourage the child to stay in the educational process. The reasons why the preventive drop-out measures were not effective in the researched field are discussed in relation to the third thesis statement.

3. Lack of resources and actualisation of ethnic boundaries are main factors contributing to early withdrawal of Roma children from school.

The field research undertaken affirmed the third thesis statement. When analysing possible impact of field (structure of power relations) on the individual agency of children several remarks can be stated. Firstly, all actors in the field were constrained by limited resources, both knowledge and financial resources. As a result of such limited resources at hand, individual efforts to ensure proper participation of the children in education often did not yield the desired outcome, which strengthened the feeling of disappointment and frustration in work / parental communication with Roma children. The resource constraints in the analysed field are related to social inequality in broader terms – the possibilities of Roma parents to help their children in the educational process were limited due to poverty in families and the inaccessibility of social services, while the work of teachers and social pedagogues with Roma children were limited by the lack of knowledge on the distinctive nature of the Roma situation as well as by the existing school financing procedure where no regard is paid to the characteristics of territories where services are provided.

Secondly, ethnic distinction was used to understate and marginalize the problem of early withdrawal of Roma children from school. As children encountered learning difficulties, the field actors often referred to their ethnicity as a reason why additional resources should not be allocated to solve the problems of the children. Ethnic distinction was used in this way both by members of ethnic majority and ethnic minority groups. Yet, it is important to note that the majority group had more means to achieve changes both for the allocation of funds for social and educational services, for the planning of specific early drop-out prevention measures and for the accommodation of the specific needs of Roma children in the process of education. The minority group, Roma parents and children, attributed special relevance to their ethnic distinction after several years in the system of education as a reaction to the existing structure of power relations in the field, reasoning that it was not worth allocating their limited resources (money, need for work (taking care of smaller children, household work)) to secure the right of the child to education, reiterating opinion that “school is not for the ones like us”.

Thirdly, most of the actors in the field exhibited dispositions of helplessness (disability) in terms of their ability to ensure the rights of Roma children to education. Although it was often admitted that Roma children had limited opportunities to participate in education and were susceptible to early drop-out risk, the common attitude of helplessness discouraged allocation of additional resources to solving of this problem. Furthermore, efforts of individual actors in the field were downgraded as insufficient or meaningless even when positive developments were noticeable (symbolic invisibility, *see Bourdieu 2001*).

- **The third conclusion. The possibilities Roma children had to participate in education were not equal to the possibilities of other children, however, these substantial inequalities were disregarded in the field of education. The field actors holding power positions in the researched field did not assume responsibility for seeking positive changes. Responsibility for school failure of Roma children was shifted on the actors with least power – on the children themselves – emphasising their “unwillingness to learn”, understating the weight of difficulties they encounter in education. Ethnic distinction of Roma children from the ethnic majority group was often actualised to substantiate the claim that allocation of additional resources would not help to solve the problem and that needs of other children deemed to deserve priority.**

The research undertaken approached the research phenomenon – early withdrawal of Roma children from education – from several levels of analysis. On the macro/societal level, the analysis focused on the education indicators of different generations of the Roma ethnic group and their changes in 2001–2011. On the micro/individual level, the procedural character of early withdrawal from education was observed analysing the impact of encountered learning difficulties and their solution possibilities on the child's motivation for studying. The meso/field level analysis made it possible to research the early withdrawal of children from education as a process in social space, i.e. as a strategic agency of children that is constructed through interpersonal relations with other actors involved in the educational process (parents, teachers, employees of the child's rights supervision authorities, etc.). These three levels of analysis allowed taking into

consideration the dimensional character of the phenomenon researched and identify new significant factors of early school drop-out.

The research shows that, in order to understand patterns of Roma participation in the education system, it is necessary to analyse the whole set of relations among all actors involved in the process of education. Although the application of the field theory in research is still in the position of an experimental science, it would be expedient to develop this research direction, searching for new directions of research of social reproduction in education.

Considering the research results from the application perspective, the research opens questions on implementation of the statutory principle of equal opportunities in the system of education of Lithuania. The research data show that arrangements in place in the system of education inadequately address unequal opportunities of children in education – while providing general services to all children without accommodating the specific needs of separate groups, the system of education does not ensure social justice and equal opportunities for all children. Although the system of education remains one of the most important social mobility channels for members of the groups in social exclusion, the research data validates criticism of the role of the education system in the process of social integration of Lithuanian Roma. The marginalisation of the needs of Roma children in education and the absence of the public policy that integrate social and education policy measures explains how the Lithuanian education system contributes to reproduction of social exclusion of Roma in Lithuanian society.

Santrauka

Švietimo įstatymas Lietuvoje įtvirtina lygių galimybių švietime principą – pabrėžiama, kad švietimo sistema yra socialiai teisinga, užtikrinanti asmenų lygybę nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės socialinės padėties ar tikėjimo ir kiekvienam asmeniui laiduoja švietimo prieinamumą (LR Seimas 1991). Šis svarbus nediskriminavimo principas įtvirtintas 2003 m. priėmus naują švietimo įstatymo redakciją, tačiau iki šiol socialinio teisingumo ir lygių galimybių užtikrinimui švietime buvo skiriamas palyginti nedidelis politikų ir viešosios politikos įgyvendintojų dėmesys – teisės aktais nėra apibrėžta socialinio teisingumo švietime sąvoka, nėra reglamentuotas socialinio teisingumo indeksas ir stebėsenos sistema. Žalimienės ir kt. (2011) parengtoje mokslo studijoje pirmą kartą Lietuvoje siekiama suformuluoti socialinio teisingumo švietime sampratą ir įvesti rodiklius, leidžiančius įvertinti esamą švietimo sistemos būklę. Gyventojų mokymosi aprėptis ir pagrindinį bei aukštesnį išsilavinimą įgijusių asmenų dalis – vieni iš svarbių rodiklių, atskleidžiančių socialinį teisingumą lygių galimybių ir mokymosi prieinamumo aspektais (Žalimienė ir kt. 2011: 51).

Pastarąjį dešimtmetį Lietuvos gyventojų išsilavinimas sparčiai augo – lyginant su 2001 m. surašymo duomenimis, pusantro karto išaugo gyventojų su aukštuoju išsilavinimu skaičius, trečdaliu sumažėjo tik pradinį išsilavinimą turinčių gyventojų (Statistikos departamentas 2013). Nors stebimi teigiami pokyčiai, daugėja ir nerimą keliančių ženklų – viešojoje erdvėje vis dažniau imama akcentuoti nesimokančių ir mokyklos nelankančių vaikų problema, vaikų sugrąžinimo į mokyklas sistemos neefektyvumas. Moksleivių apskaitos sistemos netikslumai neleidžia tiksliai įvertinti ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo sistemos mastą Lietuvoje – šiuo metu sudėtinga įvertinti netgi privalomojo ugdymo amžiaus (7–16 metų) vaikų lankomumą, o informacija apie vyresnių nei 16 metų vaikų pasitraukimą iš ugdymo sistemos iš viso nėra renkama (Gečienė ir Čiupailaitė 2006). Tyrimų, analizuojančių įvairių socialinių grupių galimybių skirtumus dalyvauti švietimo sistemoje Lietuvoje nėra daug – atskiruose leidiniuose analizuotos berniukų ir mergaičių lygios galimybės dalyvauti švietime (LR švietimo ir mokslo ministerija 2009), aptartos negalią turinčių studentų galimybės mokytis Lietuvos aukštosiose mokyklose (Lietuvos studentų sąjunga 2008), tačiau tokia statistika nėra

renkama nuolat, nėra renkami ir analizuojami duomenys apie skirtingų tautybių, kalbų, socialinės padėties vaikų mokymosi pasiekimus.

Išsilavinimo skirtumus tarp skirtingų etninių grupių galima įvertinti tik pasitelkus surašymų duomenis – 2011 m. surašymo duomenimis, mažiausia pagrindinio išsilavinimo neįgijusių asmenų dalis buvo ukrainiečių, žydų ir rusų etninėse grupėse (apie 10 proc.), didžiausia – romų etninėje grupėje (52 proc.). Lietuvių ir lenkų etninėse grupėse šis rodiklis buvo panašus ir siekė 17 proc. (Statistikos departamentas 2013). Lyginant su 2001 m. surašymo duomenimis, lietuvių ir lenkų etninėse grupėse žmonių dalis, neįgijusi pagrindinio išsilavinimo, per dešimt metų sumažėjo apie 10 proc. punktais, romų grupėje mažėjimas buvo kiek mažesnis ir siekė tik 4 proc. punktus. Šių duomenų kol kas nebuvo galimybių patikrinti įvedant papildomus – ypatingai tėvų socialinės ekonominės padėties, išsilavinimo – rodiklius, kurie leistų atskleisti sąveikinį socialinės nelygybės raiškos pobūdį ir įgalintų tiksliau įvertinti etniškumo dimensijos svarbą vaikų pasiekimų rodikliams. Vis dėlto, turimi duomenys atskleidžia problemišką romų etninės grupės padėtį švietimo sistemoje – tarp šios etninės grupės narių yra didžiausia asmenų, neįgijusių pagrindinio išsilavinimo, dalis, o pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje stebimas spartus išsilavinimo lygio augimas romų etninėje grupėje buvo daug lėtesnis.

Statistiniai duomenys, atskleidžiantys ryškius išsilavinimo tarp etninių grupių netolygumus, paskatino kelti klausimus apie priežastis, nulėmusias tokį žemą romų išsilavinimo lygį. Romų etninės grupės švietimo problematika Lietuvoje nėra naujas tyrimų objektas – nuo 2000 metų buvo atlikta keletas svarbių studijų (Baršauskienė, Leliūgienė ir Pauliukonis 2003; Etninių tyrimų centras 2007, 2007a, 2008; Leončikas 2006a, Štuopytė 2008, Petrušauskaitė 2010, 2012 ir kiti), atskleidžiančių romų dalyvavimo švietimo sistemoje sunkumus ir socialinės integracijos iššūkius. Atskleisti svarbūs romų dalyvavimą ugdymo sistemoje apsunkinantys veiksniai – tai finansiniai romų šeimų sunkumai, edukacinės ir socialinės pagalbos vaikams stoka, neigiamų visuomenės nuostatų romų etninės grupės atžvilgiu atspindžiai mokykloje ir kt. (Etninių tyrimų centras 2008). Greta šių įvardintų veiksnių visuose tyrimuose kartojosi romų vaikų nereguliaraus mokyklos lankymo ar nelankymo problemos akcentavimas – tyrimuose pabrėžiama, kad romų vaikai iš mokyklos pasitraukia gana anksti (vidutiniškai

po 6–7 metų mokykloje) ir neįgyja pagrindinio išsilavinimo, o dalyvavimas ugdymo procese iki ankstyvo pasitraukimo pasižymi mokymosi sunkumais. Vis dėlto, šiuose darbuose pasigendama gilesnės romų vaikų dalyvavimo švietimo sistemoje patirties analizės, ypač tokios, kuri atskleistų procesinį ankstyvo pasitraukimo pobūdį ir leistų išsamiau paaiškinti riboto vaikų socialinio mobilumo priežastis.

Darbo aktualumą sustiprina ir pastaraisiais metais skiriamas didelis dėmesys romų etninės grupės padėčiai Europos Sąjungos lygiu. 2011 m. pavasarį Europos Komisija paskelbė komunikatą, patvirtinantį bendrą visų ES šalių romų integracijos planą iki 2020 m. (Europos Komisija 2011), kuriame švietimo sričiai skiriamas atskiras dėmesys pabrėžiant valstybių narių atsakomybę užtikrinant romų vaikų galimybes įgyti kokybišką išsilavinimą. Politinis dėmesys romų etninei grupei paskatino šios etninės grupės tyrimų plėtrą visoje Europoje – itin daug dėmesio skiriama duomenų apie grupės socialinę ekonominę padėtį surinkimui, socialinės atskirties ir diskriminacijos patirčių analizei (žr. FRA 2012). Nors toks tarptautinių institucijų dėmesys padėjo atkreipti dėmesį į sudėtingą socialinę ekonominę romų etninės grupės situaciją ir įsigalėjusias neigiamas Europos šalių visuomenių nuostatas bei diskriminacines praktikas šios grupės atžvilgiu, Marushiakova ir Popov (2011) pastebi, kad toks valdžios institucijų dėmesys paskatino praktinio taikomojo pobūdžio tyrimų (neretai vykdomų nevyriausybinių organizacijų) dominavimą romų studijų lauke. Tyrėjai kritiškai vertindami šias tendencijas pasigenda išsamesnių tiriamojo analitinio pobūdžio darbų ir siūlo romus tirti kaip ir bet kurią kitą etninę grupę, remiantis pasirinktos tyrimų krypties ir problematikos padiktuotais metodais. Kita vertus, ES ėmė remti ir socialinių inovacijų, jaunimo socialinės integracijos ir konkrečiai ankstyvo pasitraukimo iš švietimo sistemos tyrimus¹. Šio darbo aktualumas išauga, nes ir Lietuvos kontekste, tikėtina, jog ankstyvo pasitraukimo prevencija ilgainiui turės sulaukti didesnio politikos formuotojų dėmesio.

Švietimo sociologijos atstovai pabrėžia, kad siekiant suprasti priežastis, dėl kurių iš švietimo sistemos anksti pasitraukia ne tik atskiri individai, bet ir atskiros grupės (pavyzdžiui, darbininkų klasės vaikai (Willis 1977; Evans 2006) ar afroamerikiečių vaikai (Fordham ir Ogbu 1986; MacLeod 2009) ir kt.) neužtenka analizuoti tik šių grupių

---

¹ Pavyzdžiui, penkerių metų trukmės tyrimų projektas *Mažinant ankstyvą pasitraukimą iš mokyklos Europos Sąjungoje* (Reducing Early School Leaving in the EU) (2013–2018), http://ec.europa.eu/research/social-sciences/projects/542_en.html.

socialinio ar kultūrinio išskirtinumo. Priežastys, dėl ko vienos grupės iš švietimo sistemos pasitraukia anksčiau ar pasiekia prastesnius akademinus rezultatus nei kitos yra vienas pagrindinių švietimo sociologijos probleminių klausimų, glaudžiai susijusių su socialinio teisingumo švietimo sistemoje problematika. Socialinės nelygybės ir švietimo sistemos sąveika Lietuvoje pastaraisiais metais buvo analizuota tik keliuose darbuose, iš kurių paminėtinos šios apgintos disertacijos: Navasaitienė, S. (2002). *Mokyklos nelankymo Lietuvoje socialinė determinacija. Daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, sociologija (05S), Kaunas: Kauno technologijos universitetas ir Mikutavičienė, I. (2009) *Švietimo ir socialinės nelygybės sąveikos fenomenas: Lietuvos kontekstas*, VDU: daktaro disertacija, taip pat jau minėta Lietuvos socialinių tyrimų centro mokslininkų studija – Žalimienė, L., Lazutka, R., Skučienė, D., Aidukaitė, J., Kazakevičienė J., Navickė, J. ir Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2011). *Socialinis teisingumas švietime: teorinė samprata ir praktinis vertinimas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. Vis dėlto, šiuose darbuose etniškumo dimensija analizuojant socialinio teisingumo klausimus švietimo sistemoje paliečiama gana retai. Etninių grupių problematika švietime Lietuvoje dažniau keliami nagrinėjant įvairiatautės aplinkos keliamus ugdymo iššūkius (ypač mokyklų skirtingomis ugdymo kalbomis klausimus), taip pat etninės tapatybės formavimosi kontekste (žr. Tamošiūnas 2000; Tamošiūnas ir kt. 2002, Merkys ir kt. 2007), tačiau šiuose darbuose pasigendama aiškesnės mažumų ir daugumos grupių sąsajų analizės, socialinio teisingumo švietime klausimų problematizavimo.

Darbo naujumas

Įvertinus pastarųjų metų švietimo sociologijos raidą, darbe siekiama išbandyti naują metodologinę prieigą – pritaikyti lauko teorijos principus socialinės reprodukcijos švietimo sistemoje analizei. Darbe romų vaikų ankstyvas pasitraukimas iš ugdymo sistemos tiriamas konkrečioje vietovėje, išsamiai analizuojant santykių tarp švietimo sistemoje dalyvaujančių romų vaikų ir vaiko teisę į išsilavinimą turinčių užtikrinti veikėjų visumą. Konstruojant empirinio tyrimo modelį remtasi sociologų Bourdieu ir Passeron (1990), Martin (2011) teorinėmis prieigomis, kompleksiskai siejant švietimo sociologijos socialinės reprodukcijos krypties tyrimus su lauko teorijos taikymu socialiniuose tyrimuose. Formuojant empirinio tyrimo modelį remtasi ir vaikų sociologijos tyrėjų darbais (žr. Morrow ir Richards 1996; Christensen ir Prout 2005;

Greene ir Hill 2005, Juodaitytė 2011 ir kt.), kuriuose didelis dėmesys skiriamas vaiko, kaip nepriklausomo tyrimo subjekto, požiūrio įtraukimui į tyrimus, bei edukologiniuose tyrimuose išplėtotą ankstyvo pasitraukimo rizikos veiksnių analize (Dereškevičius, Rimkevičienė ir Targamadžė 2000; Gečienė ir Čiupailaitė 2006; Civinskas, Levickaitė ir Tamutienė 2006 ir kt.).

Darbe atliekamo sociologinio **tyrimo objektas** yra santykių tarp švietimo sistemoje dalyvaujančių romų vaikų ir vaiko teisę į išsilavinimą turinčių užtikrinti veikėjų visuma. Tyrimo metu siekiama empiriškai įvertinti ar ši santykių visuma gali būti apibrėžiama kaip laukas, t.y. objektyvių galios santykių struktūra, turinti įtakos lauke veikiančių veikėjų galimybėms siekti vienokių ar kitokių tikslų. Lauko teorijos tezė – socialinis veiksmas priklauso ne tiek nuo veikėjų asmeninių savybių, kiek nuo pozicijų, kurias jie užima santykyje su kitais veikėjais (Martin 2011) – darbe tikrinama įvertinant kaip įstatymiškai apibrėžtos atskirų veikėjų teisės ir pareigos, turimi išteklių ir istoriškai nusistovėję galios santykiai formuoja romų vaikų dalyvavimo švietimo sistemoje patirtį.

Tyrimo dalykas – ankstyvas pasitraukimas iš švietimo sistemos – darbe analizuojamas kaip vaikų veiksena strategija, formuojama per tarpasmeninį santykį su kitais ugdymo procese dalyvaujančiais veikėjais.

Pagrindinis pristatomo tyrimo tikslas – atskleisti ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš švietimo sistemos priežastis ir procesą, remiantis Vilniaus m. Kirtimų gyvenvietės atvejo analize.

Siekiant šio tikslo iškelti tokie **uždaviniai**:

1. Remiantis švietimo sociologijos teorijų apžvalga, aptarti ankstyvo pasitraukimo iš švietimo sistemos sampratą.
2. Remiantis pasirinkta lauko teorijos metodologine prieiga suformuluoti empirinį tyrimo modelį ir parengti tyrimo instrumentus.
3. Atlikti empirinį ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš švietimo sistemos tyrimą Vilniaus Kirtimų gyvenvietėje derinant skirtingus tyrimo metodus.
4. Remiantis atliktu tyrimu, įvardinti priežastis, kodėl Kirtimuose gyvenančių romų išsilavinimo rodikliai pastarąjį dešimtmetį išlieka santykinai žemi, tyrimo

rezultatus aptariant platesniame socialinės reprodukcijos švietimo sistemoje tyrimų kontekste.

Disertacijoje ginami šie teiginiai:

1. Lietuvos švietimo sistema yra vienas iš socialinių institutų, per kurį esama romų etninės grupės padėtis visuomenės struktūroje yra reprodukuojama naujose kartose – pastarąjį dešimtmetį (2001–2011 m.), augant bendram Lietuvos gyventojų išsilavinimui, Lietuvos romų išsilavinimo rodikliai išlieka santykinai žemi, o išsilavinimo lygio augimas atsilieka nuo šalies vidurkio.
2. Ankstyvas vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos yra procesas, vykstantis socialinėje erdvėje, kurio pradžia žymi vaikų mokymosi sunkumai, elgesio problemos ir nereguliarus mokyklos lankymas. Kirtimuose gyvenančių romų vaikų ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo motyvacija susiformuoja pradinio ugdymo lygmenyje kaip reakcija į ne(iš)sprendžiamus dalyvavimo ugdyme sunkumus.
3. Resursų ribotumas ir etninės skirties aktualizavimas tiriamame švietimo lauke yra pagrindiniai ankstyvą romų vaikų pasitraukimą iš ugdymo proceso sąlygojantys veiksniai.

Pristatomi ginamieji teiginiai apima skirtingus tiriamo reiškinių – ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš švietimo sistemos – lygius (visuomenės/ makro, individualų/ mikro ir vietos/ mezo). Remiantis sudarytu empirinio tyrimo modeliu buvo atliktas ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš švietimo sistemos empirinis tyrimas, kurio etapus apibrėžė skirtingi analizės lygmenys.

Atliekant empirinį tyrimą buvo derinama keletas skirtingų duomenų rinkimo metodų – tyrimo metu atlikta kiekybinė Kirtimų gyventojų apklausa, vykdytas dvejus mokslo metus trukęs dalyvaujantis stebėjimas bei atlikti kokybiniai struktūruoti interviu su lauko veikėjais. Kirtimų gyventojų anketinės apklausos (N=378, 2011 m. kovo–balandžio mėn.) metu buvo surinkta informacija apie pagrindines Kirtimų gyventojų sociodemografines charakteristikas (gyventojų amžių, išsilavinimą ir lytį). Duomenys buvo išanalizuoti įvertinant vyrų ir moterų bei atskirų amžiaus grupių išsilavinimo skirtumus, gauti duomenys palyginti su 2001 ir 2011 m. surašymų duomenimis bei 2001

m. Darbo ir socialinių tyrimų instituto atliktos Kirtimų gyvenvietės gyventojų apklausos duomenimis. Svarbiausią tyrimo duomenų masę sudarė dalyvaujančio stebėjimo (vykdyto dvejus mokslo metus, 2009 m. rugpjūčio 31 d. – 2011 m. gegužės 30 d.) metu surinkti duomenys. Šie duomenys taip pat buvo papildyti individualią veiklą su vaikais vykdžiusių savanorių darbo aprašais (2010 m. rugsėjo – 2011 m. gegužės mėn.) ir struktūruotų interviu su savanoriais duomenimis (N=6, interviu atlikti 2011 m. sausio–kovo mėn.). Siekiant papildyti ir praplėsti dalyvaujančio stebėjimo įžvalgas, buvo atlikti kokybiniai struktūruoti interviu su atskirais tiriamo švietimo lauko veikėjais (N=27, interviu vykdyti 2011 m. birželio mėn. ir 2012 m. lapkričio – 2013 m. kovo mėn.).

Disertaciją sudaro įvadas, keturi skyriai ir išvados. Pirmajame darbo skyriuje, aptariant ankstyvo pasitraukimo iš švietimo sistemos tyrimo teorines ir metodologines prielaidas, apžvelgiamos tiriamo reiškinių sampratos sociologiniuose tyrimuose, pristatomos naujausių tyrimų kryptys ir rezultatai. Atskiras dėmesys skiriamas socialinių nelygybių ir socialinės reprodukcijos tyrimų kryptims švietimo sociologijoje, įvertinant pastaraisiais metais išsakytas aktualias kritines įžvalgas ir siūlomas naujų tyrimų kryptis. Darbe taip pat aptariami naujausi romų etninės grupės tyrimai, ypač socialinių mokslų diskusijos romų švietimo klausimu. Įvertinant pastarųjų metų švietimo sociologijos raidą ir tyrimų kritiką, aptariamos naujos metodologinės prieigos – lauko teorijos – taikymo empiriniame tyrime galimybės. Pirmojo skyriaus pabaigoje pristatomas empirinio tyrimo modelis, aptariami pagrindiniai tyrimo etapai, naudota metodika ir tyrimo etikos klausimai.

Antrajame–ketvirtajame darbo skyriuose pristatoma disertacijos empirinio tyrimo medžiaga. Antrajame skyriuje, remiantis surašymų ir kiekybinių apklausų duomenimis analizuojami romų išsilavinimo rodiklių pokyčiai 2001–2011 metais, atskirai vertinant Lietuvos ir Kirtimų gyvenvietės (Vilniuje) romų išsilavinimo kaitą. Trečiajame skyriuje aptariami dalyvaujančio stebėjimo tyrimo duomenys – pristatomi skirtingi romų vaikų dalyvavimo tiriamame švietimo lauke modeliai, aptariant svarbiausias vaikų dalyvavimo ugdyme problemas ir šių problemų sprendimo galimybes. Ketvirtajame skyriuje, remiantis kokybinių interviu duomenimis, aptariama tiriamo švietimo lauko, kaip santykių tarp skirtingas pozicijas užimančių veikėjų, struktūra ir analizuojami skirtingose pozicijose esančių veikėjų požiūriai į romų vaikų ankstyvą pasitraukimą. Analizės metu

vertinamos skirtingose pozicijose esančių veikėjų galimybės padėti vaikams likti ugdymo procese ir aptariama etniškumo dimensijos raiška santykiuose tarp lauko veikėjų.

Baigiamojoje darbo dalyje apibendrinami darbo rezultatai ir pateikiamos pagrindinės išvados. Prieduose pateikiami tyrime naudoti instrumentai – kiekybinio tyrimo anketa ir kokybinio tyrimo klausimynai, bei kokybinio tyrimo informantų sąrašas.

Darbo rezultatų apibendrinimas ir išvados

Šis darbas pratęsia ir papildo švietimo sociologijos tyrimus, analizuojančius socialinės reprodukcijos švietimo sistemoje procesus ir ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo priežastis. Darbe pristatytas originalus ankstyvo pasitraukimo iš švietimo sistemos empirinio tyrimo modelis, kuriame į ankstyvą pasitraukimą žiūrima kaip į procesą, vykstantį galios santykiais apibrėžiamame švietimo lauke. Konstruojant šį modelį remtasi sociologų Bourdieu ir Passeron (1990), Martin (2011) teorinėmis priegomis, kompleksiskai siejant švietimo sociologijos socialinės reprodukcijos krypties tyrimus su lauko teorijos taikymu socialiniuose tyrimuose.

Lauko teorijos metodologinė prieiga pasirinkta įvertinus pastarųjų metų švietimo sociologijos raidą ir socialinės reprodukcijos tyrimų kritiką, bei siekiant atskleisti tiriamo reiškinių daugiadimensiškumą ir procesinį pobūdį. Darbe lauko teorijos prieiga buvo aktuali siekiant spręsti metodologinio individualizmo keliamas problemas, kuomet pasitraukimo iš ugdymo motyvacija analizuojama tiriant tik anksti pasitraukiančių vaikų grupę, neįvertinant kitų veikėjų įtakos šiam procesui. Pasirinkta metodologinė prieiga padėjo šią problemą išspręsti iš dalies. Surinkti skirtingų lauko veikėjų požiūriai į ankstyvą romų vaikų pasitraukimą iš ugdymo leido aprašyti reiškinių įvertinant naujus esminius ankstyvo pasitraukimo veiksnius, kurie paprastai nėra paliečiami taikomojo pobūdžio edukologiniuose tyrimuose. Atlikta analizė yra aprašomojo pobūdžio – įvardintų tiriamo lauko ypatumų (resursų ribotumo, problemos marginalizavimo, etninės skirties aktualizavimo, (ne)galios santykių dinamikos ir kt.) poveikis vaikų veiksena strategijos turėtų būti išsamiau analizuojamas tolimesniuose tyrimuose, aiškiau konceptualizuojant galios, motyvacijos, strategijos, veiksenos sąvokas.

Pasiteisino darbe naudotas skirtingų metodų – statistinės analizės, kiekybinės apklausos, dalyvaujančio stebėjimo ir kokybinių interviu – derinimas, kurio dėka pavyko atskleisti tiriamo reiškinių daugialypiškumą ir dinamiką laike. Eksperimentinė metodologinė prieiga ir menkas ligtolinis reiškinių iširtumas turėjo įtakos tam, kad darbe dominuoja empirinio, o ne teorinio pobūdžio išvados – disertacijos darbe buvo svarbus naujų empirinių duomenų pristatymas, inovatyvaus duomenų grupavimo išbandymas.

Atlikto empirinio tyrimo išvados pateikiamos aptariant darbo ginamuosius teiginius:

1. Lietuvos švietimo sistema yra vienas iš socialinių institutų, per kurį esama romų etninės grupės padėtis visuomenės struktūroje yra reprodukuojama naujose kartose – pastarąjį dešimtmetį (2001–2011 m.), augant bendram Lietuvos gyventojų išsilavinimui, Lietuvos romų išsilavinimo rodikliai išlieka santykinai žemi, o išsilavinimo lygio augimas atsilieka nuo šalies vidurkio.

Pirmasis ginamasis teiginys pasitvirtino. Nors 2001 ir 2011 m. surašymų duomenų analizė atskleidė svarbius teigiamus išsilavinimo pokyčius Lietuvos romų etninėje grupėje, stebimus teigiamus pokyčius reikėtų vertinti santūriai. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos romų grupėje ženkliai sumažėjo neraštingų ir nebaigusių pradinės mokyklos asmenų dalis, išaugo pagrindinį išsilavinimą turinčiųjų santykinė dalis. Teigiamai reikėtų vertinti jauniausios amžiaus grupės (10–19 m.) išsilavinimo pokyčius – 2011 m. surašymo duomenimis, šios kartos Lietuvos romų rodikliai yra artimi šalies vidurkiui, ryškesni skirtumai fiksuojami tik išsilavinimo įgijime. Nepaisant teigiamų tendencijų, Lietuvos romų išsilavinimo rodikliai vis dar ženkliai skiriasi nuo šalies vidurkio, o augant bendriems Lietuvos gyventojų išsilavinimo rodikliams, Lietuvos romų išsilavinimas augo tik žemiausio lygmens – pradinio ir pagrindinio – lygmenyse.

Būtina atkreipti dėmesį ir į svarbius išsilavinimo augimo Lietuvos romų grupėje netolygumus. Darbe atliktos Kirtimų gyvenvietės gyventojų apklausos duomenys atskleidė Kirtimų gyvenvietės išsikirtinumą bendrame Lietuvos romų kontekste – čia gyvenantys žmonės pasižymėjo itin žemu išsilavinimo lygiu, didelis neraštingumas buvo būdingas visų amžiaus grupių žmonėms. Kirtimų gyvenvietėje gyvenančių vaikų ir jaunimo (10–19 m.) išsilavinimo rodikliai buvo žymiai prastesni nei šios amžiaus grupės rodikliai Lietuvos romų grupėje – gyvenvietėje didesnė dalis vaikų buvo neraštingi arba

nebaigę pradinio išsilavinimo, tik keli jaunuoliai buvo pasiekę pagrindinio išsilavinimo lygį. Nors 2011 m. apklausos duomenų palyginimas su 2001 m. DSTI vykdyto tyrimo duomenimis atskleidė teigiamus pokyčius Kirtimų gyventojų išsilavinimo rodikliuose (ypatingai jaunų moterų grupėje), neraštingumo rodikliai gyvenvietėje išlieka itin aukšti, o įvykęs teigiamas pokytis buvo menkesnis nei Lietuvos romų grupėje (ypatingai pagrindinio išsilavinimo įgijime).

- **Pirmoji išvada. Stebimas struktūrinis Lietuvos visuomenės pokytis – bendras gyventojų išsilavinimo augimas – turėjo įtakos Lietuvos romų rodiklių kaitai, tačiau statistinių duomenų analizė atskleidė socialinės reprodukcijos raišką Lietuvos romų išsilavinimo rodikliuose. Vertinant bendrame Lietuvos gyventojų kontekste, romų etninės grupės išsilavinimo rodikliai išlieka santykinai žemi, ypač vidurinio ir aukštesnio išsilavinimo įgijime, kuris yra svarbus sėkmingai ekonominei ir profesinei integracijai. Teigiami Lietuvos romų išsilavinimo pokyčiai yra pasiskirstę netolygiai – Kirtimų gyvenvietėje išlieka aukštas neraštingumo lygis, pokyčiai fiksuojami tik žemiausio (pradinio) išsilavinimo įgijime.**

Galimybė palyginti skirtingų romų amžiaus grupių išsilavinimo rodiklius ir šių rodiklių kaitą 2001–2011m. paneigė romų kultūrinio konservatyvumo argumentą – skirtingų kartų romų išsilavinimo rodikliai kito, stebima ir romų išsilavinimo kaita per pastaruosius dešimt metų. Vis dėlto, statistinė duomenų analizė neatskleidė veiksnių, kodėl romų tautybės vaikai anksti pasitraukia iš ugdymo proceso, ir neleido įvardinti procesų, kurių metu esama romų etninės grupės padėtis visuomenės struktūroje yra įtvirtinama naujose kartose, – dėl to šie klausimai buvo keliami kituose empirinio tyrimo etapuose. Lietuvos švietimo sistemos vaidmuo visuomenės socialinės reprodukcijos procese aptariama šio skyriaus pabaigoje, apibendrinant viso darbo išvadas.

2. Ankstyvas vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos yra procesas, vykstantis socialinėje erdvėje, kurio pradžia žymi vaikų mokymosi sunkumai, elgesio problemos ir nereguliarus mokyklos lankymas. Kirtimuose gyvenančių romų vaikų ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo motyvacija susiformuoja pradinio

ugdymo lygmenyje kaip reakcija į ne(iš)sprendžiamus dalyvavimo ugdyme sunkumus.

Pasitvirtino ir antrasis ginamasis teiginys. Dalyvaujančio stebėjimo Kirtimų gyvenvietėje metu, dvejus metus buvo nuolat bendraujama su devyniais iš dvidešimties 2009–2010 m. mokslus pradėjusių romų pirmokų, taip pat ir keliais priešmokyklinio ugdymo klases lankančiais vaikais. Dauguma vaikų, besirengiančių lankyti mokyklą (7–10 metų), nekantriai laukė mokslo metų pradžios ir džiaugėsi galimybe mokytis mokykloje. Vaikų nenoras eiti į mokyklą ir šalinimosi elgesio požymiai (vengimas grįžti į klasę po skambučio, atsisakymas dirbti pamokoje) atsirasdavo jau pradėjus lankyti mokyklą, ypač tuomet, kai vaikai susidurdavo su sunkumais, kurių vieni nebuvo pajėgūs išspręsti. Pagrindiniai iššūkiai, su kuriais pradėdami mokslus bendrojo lavinimo mokykloje susidurdavo Kirtimuose gyvenantys vaikai – tai mokymosi priemonių įsigijimas ir ugdymo proceso organizavimo supratimas, pasirengimas mokyklai ir saugaus kelio į mokyklą užtikrinimas, papildomo ugdymo poreikis įveikiant mokymosi sunkumus ir paramos būtinybė sprendžiant įvairias emocines problemas (pyktį, liūdesį, nusivylimą) bei iškylančias konfliktines situacijas.

Vaikų noras eiti mokyklą didele dalimi priklausė nuo kitų lauko veikėjų galimybių spręsti iškylančius mokymosi ir dalyvavimo ugdyme sunkumus. Dalyvaujančio stebėjimo metu fiksuota stipri 9–13 m. amžiaus vaikų motyvacija mokytis – būdami pakankamai savarankiški, dalis vaikų mokyklą lankė net ir tuomet, kai tėvai neturėjo galimybių aktyviau įsitraukti į vaiko ugdymo procesą (palydėti į mokyklą, nupirkti reikiamas mokymosi priemones, bendradarbiauti su mokytoju ir pan.). Vis dėlto, šios amžiaus grupės vaikai susidūrė su rimtais mokymosi sunkumais (akademiniu nepažangumu, nereguliariu mokyklos lankymu), kurių mokykloje teikiamos švietimo pagalbos priemonės nebuvo pajėgios išspręsti. Vaikų motyvacija mokytis susilpnėja po 3–4 metų mokykloje – tuomet sustiprėja šalinimosi požymiai (elgesio problemos, prastas mokyklos lankomumas), vaikai protestuoja ir atsisako eiti į mokyklą, perimdami kitų lauko veikėjų nuostatas, kad „mokymasis yra ne tokiems kaip mes“.

- **Antroji išvada: Daugumos Kirtimuose gyvenančių vaikų dalyvavimui ugdyme buvo būdinga bendra dinamika: (1) sudėtingas jaunesnių vaikų (7–8**

m.) įsitraukimas į ugdymą, (2) santykinai neblogas 9–13 m. vaikų dalyvavimas ugdyme ir (3) ankstyvas pasitraukimas iš ugdymo 14–16 m. amžiaus tarpsnyje. Romų vaikų poreikiai ugdymo procese nėra išskirtiniai (nebūdingi kitiems vaikams), tačiau Kirtimuose gyvenančių romų vaikų grupė išsiskiria dalyvavimo ugdymo procese problemų gausa, kurių sprendimui reikalingos tikslinės socialinės paslaugos bei glaudus švietimo ir socialinių darbuotojų bendradarbiavimas, teikiant socialinę paramą šeimai ir individualizuotą švietimo pagalbą vaikui

Atlikta ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo, kaip proceso laike, analizė yra aktuali ir taikomuoju požiūriu – rengiant ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo prevencijos programas svarbu įvertinti pagrindinius vaikams iškylančius dalyvavimo ugdyme sunkumus bei suprasti vaikų „nenoro mokytis“ susiformavimo dinamiką. Atliktas tyrimas patvirtino Finn (1989) teiginį, kad ankstyvas vaiko pasitraukimas iš ugdymo nėra spontaniškas vaiko ar jo šeimos priimtas sprendimas nebeeiti į mokyklą, o ilgą laiką vykstančio proceso rezultatas. Suvokus vaiko atitolimo nuo ugdymo proceso eigą ir pastebėjus pirmuosius galimo pasitraukimo iš mokyklos požymius, mokykla yra pajėgi imtis efektyvių prevencijos priemonių siekiant paskatinti vaiką išlikti ugdymosi procese. Priežastys, kodėl ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo prevencijos priemonės nebuvo efektyvios tiriamame lauke, aptariamose įvertinant trečiąjį ginamąjį teiginį.

3. Resursų ribotumas ir etninės skirties aktualizavimas tiriamame švietimo lauke yra pagrindiniai ankstyvą romų vaikų pasitraukimą iš ugdymo proceso sąlygojantys veiksniai.

Atliktas lauko tyrimas patvirtino trečiąjį ginamąjį teiginį. Vertinant galimą tiriamo lauko (santykių struktūros) poveikį stebimai individualiai vaikų veiksenai, galima pateikti kelias prielaidas. Pirma, visiems lauke veikiantiems veikėjams buvo bendras turimų resursų ribotumas – tiek žinių (kitų lauko veikėjų galimybių nežinojimas, gebėjimų stoka), tiek ribotų piniginių lėšų (mokymosi priemonių stoka, nepakankamas darbo valandų skaičius ir kt.). Dėl turimų ribotų resursų individualūs siekiai užtikrinti tinkamą vaikų dalyvavimą ugdyme neduodavo norimo rezultato, o tai stiprino nusivylimo ir frustracijos jausmą darbe/ tėvų bendravime su romų vaikais. Resursų ribotumas

tiriamame lauke siejamas su platesne visuomenės socialine nelygybe – romų tėvų galimybes padėti vaikams ugdymo procese riboja šeimų skurdas ir socialinių paslaugų neprieinamumas, o mokytojų ir socialinių pedagogų darbą su romų vaikais riboja žinių apie romų situacijos išskirtinumą trūkumas, bei esama mokyklų finansavimo tvarka, kurioje neatsižvelgiama į aptarnaujamų teritorijų charakteristikas.

Antra, etninė skirtis lauke buvo aktuali pagrindžiant ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo problemos sumenkinimą, marginalizavimą. Vaikams susiduriant su mokymosi sunkumais lauko veikėjai neretai naudodavo etninę skirtį kaip priežastį, dėl kurios papildomi resursai sprendžiant vaikų problemas neturėtų būti skiriami – taip skirtį naudojo tiek etninės daugumos, tiek etninės mažumos atstovai. Vis dėlto, svarbu pabrėžti, kad daugumos grupė turėjo daugiau svertų permainoms pasiekti – tiek skirstant lėšas socialinėms ir švietimo paslaugoms, tiek planuojant konkrečias ankstyvo pasitraukimo prevencijai skirtas priemones, tiek atsižvelgiant į specifinius romų vaikų poreikius ugdymo procese. Mažumos grupė – romų tėvai ir vaikai – etninę skirtį aktualizavo po kelių metų švietimo sistemoje, kaip reakciją į esamą galios santykių struktūrą lauke, argumentuodami, kad savo turimų ribotų resursų (pinigų, darbo poreikio (prižiūrint mažesnius vaikus, buities darbai) namuose) neverta skirti vaiko teisės į išsilavinimą įgyvendinimui, kadangi „mokymasis yra ne tokiems kaip mes“.

Trečia, daugumai lauko veikėjų buvo būdinga bendra bejėgiškumo (negalios) dispozicija kalbant apie galimybes užtikrinti romų vaikų teisės į išsilavinimą įgyvendinimą. Toks bendras lauko veikėjų požiūris turėjo įtakos tam, kad net pripažįstant ribotas vaikų galimybes dalyvauti ugdyme ir ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo riziką, papildomi resursai spręsti šiai problemai nebuvo numatomi, o atskirų veikėjų pastangos lauke buvo nuvertinamos kaip nepakankamos ar beprasmės net tuomet, kai buvo stebimi teigiami pokyčiai (simbolinis nematomumas, žr. Bourdieu 2001).

- **Trečioji išvada: Romų vaikų galybės dalyvauti ugdyme nebuvo lygios kitų vaikų galybėms, tačiau į šias esmines nelygybes tiriamame švietimo lauke nebuvo atsižvelgiama. Tiriamame lauke galios pozicijas užimantys lauko veikėjai nesiėmė atsakomybės siekti pozityvių pokyčių, o atsakomybė dėl mokymosi nesėkmių buvo perkeliama mažiausiai galių turintiems veikėjams**

– vaikams – pabrėžiant jų „nenorą mokytis“, sumenkinant jų patiriamų ugdymo sunkumų aktualumą ir akcentuojant etninę skirtį tarp daugumos ir mažumos grupių.

Atliktame tyrime į tiriamą reiškinį – ankstyvą romų vaikų pasitraukimą iš ugdymo – buvo žiūrima keliais analizės lygiais: makro/ visuomenės lygiu, analizuojant skirtingų romų etninės grupės kartų išsilavinimo rodiklius, buvo vertinama socialinės reprodukcijos raiška švietimo sistemoje; mikro/ individualiame lygyje buvo stebimas ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo procesinis pobūdis, analizuojant iškylančių mokymosi sunkumų ir jų sprendimo galimybių įtaką vaiko mokymosi motyvacijai. Mezo/ lauko lygmens analizė leido analizuoti vaikų ankstyvą pasitraukimą iš ugdymo kaip procesą socialinėje erdvėje, t.y. kaip vaikų veiksenos strategiją, formuojamą per tarpasmeninį santykį su kitais ugdymo procese dalyvaujančiais veikėjais. Šie trys analizės lygiai leido atsižvelgti į tiriamo reiškinio dimensiškumą ir įvardinti naujus reikšmingus ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo sistemos veiksnius.

Visų pirma, atliktas tyrimas parodė, kad norint suprasti romų dalyvavimo švietimo sistemoje dėsningumus, būtina analizuoti ne tik mažumos grupę, bet santykių tarp visų ugdymo procese dalyvaujančių veikėjų visumą. Pasiteisino tyrime naudota lauko teorijos metodologinė prieiga, kurios dėka pavyko naujai aptarti etninės skirties, kaip socialiai reikšmingo skirtumo, raišką švietime – atskleidžiant galios pozicijas užimančių veikėjų svarbą etniškumo dimensijos aktualizavime. Nors lauko teorijos taikymas tyrimuose vis dar užima eksperimentinio mokslo poziciją, šią tyrimų kryptį būtų tikslinga plėtoti sprendžiant socialinės reprodukcijos švietime tyrimų metodologijos problemas.

Vertinant tyrimo rezultatus taikomuoju požiūriu, atliktas tyrimas skatina kvestionuoti įstatymiškai įtvirtinto lygių galimybių principo įgyvendinimą Lietuvos švietimo sistemoje. Tyrimo duomenys atskleidė, kad ugdymo organizavimo procese yra nepakankamai atsižvelgiama į nelygias vaikų mokymosi galimybes – teikiant bendrąsias paslaugas visiems vaikams, neįvertinant specifinių atskirų grupių poreikių, švietimo sistema neužtikrina socialinio teisingumo ir lygių galimybių švietime. Nors švietimo sistema išlieka vienas svarbiausių socialinio mobilumo kanalų socialinę atskirtį patiriančių grupių nariams, remiantis tyrimo duomenimis galima kritiškai vertinti

švietimo sistemos vaidmenį Lietuvos romų socialinės integracijos procese. Romų vaikų poreikių ugdymo procese marginalizavimas ir efektyvios socialinės bei švietimo politikos priemonės derinančios viešosios politikos nebuvimas sąlygoja tai, kad Lietuvos švietimo sistema yra vienas iš socialinių institutų, per kurį reprodukuojama romų etninės grupės padėtis Lietuvos visuomenės socialinėje struktūroje.

References

- Baršauskienė, V., Leliūgienė, I. ir Pauliukonis, R. (2003). *Social-educational problems of the Lithuanian Gypsies as a marginal community*. Kaunas: Kauno technologinis universitetas.
- Bourdieu, P. ir Passeron, J.C. (1990). *Reproduction in education and society*. London: Sage Publications.
- Christensen, P. ir Prout A. (2005). Anthropological and sociological perspectives on the study of children. In S. Green and D. Hogan (Eds.) *Researching children's experience: approaches and methods*. London: Sage, p. 42–60.
- Civinskas, R., Levickaitė, V. ir Tamutienė, I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Monografija. Vilnius: Garnelis.
- Dereškevičius, P. Rimkevičienė, V. ir Targamadžė, V. (2000). *Mokyklos nelankymo priežastys. Monografija*. Vilnius: Žuvėdra.
- Darbo ir socialinių tyrimų institutas (2001). *Romų, gyvenančių Vilniaus miesto taboruose, sociologinis tyrimas*. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
- Etninių tyrimų centras (2007). *Romų ir darbdavių nuostatos dėl romų integracijos į darbo rinką*. Tyrimo ataskaita. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Etninių tyrimų centras.
- Etninių tyrimų centras (2007a). *Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybių tyrimas*. Tyrimas atliktas Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakymu. Prieiga internete: <http://www.lygybe.lt/ci.admin/Editor/assets/Romu%20integrac%20galimybes%20ataskaita.pdf>.
- Evans, G. (2006) *Educational failure and working class white children in Britain*. London: Palgrave Macmillan.
- Finn J.D. (1989) Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59 (2), 117–142.
- Fordham, S., & Ogbu, J. U. (1986). Black students' school success: Coping with the burden of acting white. *Urban Review* (18), pp. 176-206.
- Gečienė, I., Čiupailaitė, D. (2006). *Ankstyvojo pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencija. Mokslinio tyrimo ataskaita*. Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas.
- Greene S. ir Hill M. (2005). Conceptual, methodological and ethical issues in researching children's experience: methods and methodological issues. In S. Green and D. Hogan (Eds.) *Researching children's experience: approaches and methods*. London: Sage, p. 1–21.
- Juodaitytė, A. (2011). Vaikai kaip tyrimo dalyviai: pasitikėjimo ribos ir tyrėjo etika. *Socialinis darbas*, 10(2), 205–216.
- Leončikas, T. (2006a). Romų švietimo iššūkiai. *Etniškojo tyrimo studijos. Etninis nepakantumas*, 2006/1. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas, 87–119.
- Lietuvos studentų sąjunga (2008). *Ar Lietuvoje aukštasis mokslas prieinamas neįgaliajam?* Vilnius: Lietuvos studentų sąjunga.
- LR Seimas (1991). *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Priimtas 1991 06 25, Nr. I-1489, nauja redakcija 2011 03 17, Nr. XI-1281.
- LR Švietimo ir mokslo ministerija (2009). Ar Lietuvoje užtikrinamos lygios privalomojo švietimo galimybės berniukams ir mergaitėms? *Švietimo problemos analizė*. 6 (34). Vilnius: Švietimo plėtotos centras.
- MacLeod (2009) *Ain't no makin' it. Aspirations and attainment in low income neighborhood*. Westview Press.
- Marushiakova, E. ir Popov, V. (2001). Ethnic identities and economic strategies of the Gypsies in the countries of the former USSR. *Mitteilungen des SFB 586 "Differenz und Integration"*. Prieiga internete: <http://www.uni-leipzig.de/~diffint/index.php/diffint/article/viewFile/54/28>.
- Martin, J.L. (2011). *The explanation of social action*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Merkys, G., Balčiūnas, S., Balžekienė, A., Lapienienė, A., Pauliukaitė, Ž. ir Telešienė, A. (2007). *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams*. Tyrimas atliktas Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu.
- Mikutavičienė, I. (2009) *Švietimo ir socialinės nelygybės sąveikos fenomenas: Lietuvos kontekstas*, VDU: daktaro disertacija.
- Morrow, V. ir Richards, M. (1996). The ethics of social research with children: an overview. *Children & Society*, 10, 90–105.

- Navasaitienė, S. (2002). *Mokyklos nelankymo Lietuvoje socialinė determinacija. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija (05S)*, Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Petrušauskaitė, V. (2010). Dropping out of school – an issue of disaffection, non-participation or social exclusion? Analysing school policies towards Roma schoolchildren in Lithuania. *Etniškumo studijos 2010/1-2*, p. 105-120.
- Petrušauskaitė, V. (2012). *Romų vaikai švietimo sistemoje: Vilniaus ir Ukmergės savivaldybių atvejai*. Vilnius: Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
- Statistikos departamentas (2013b). *Gyventojai pagal išsilavinimą ir kalbų mokėjimą*. Vilnius: Statistikos departamentas.
- Štuopytė, E. (2008). Romų vaikų socializacijos ypatumai. *Socialinis darbas*, 7(3). P. 140-147.
- Tamošiūnas, T. (2000). *Edukacinis kryptingumas įvairiautėje aplinkoje*. Vilnius: BMK.
- Tamošiūnas, T., Filipavičienė, D., Bondarenko, J., Šutinienė, I., Trinkūnienė, I., Krukauskienė, E., ir Samulevičius, S. (2002). *Socialinės pedagoginės vaikų ugdymosi sąlygos Rytų Lietuvoje*. Tyrimas atliktas Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu.
- Willis, P. (1977) *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Cambridge: University Press.
- Žalimienė, L., Lazutka, R., Skučienė, D., Aidukaitė, J., Kazakevičienė J., Navickė, J. ir Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2011). *Socialinis teisingumas švietime: teorinė samprata ir praktinis vertinimas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras

List of publications

1. *Forthcoming*: Petrušauskaitė, V. 2013. Ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencija: švietimo ir socialinės politikos sąveika. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. Nr. 11(1), p. 113–139. ISSN 2029-0470.
2. Petrušauskaitė, V. 2012. *Romų vaikai švietimo sistemoje: Vilniaus ir Ukmergės savivaldybių atvejai*.// Vilnius: Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, p. 47. ISBN 978-609-8108-00-2.
3. Petrušauskaitė V., Pilinkaitė Sotirovič V. 2012. Rusai Lietuvoje: etninės grupės raida ir socialinės integracijos iššūkiai 2001–2011 m.// *Ethnicity Studies 2012/1-2*, LSTC, p. 14-51. ISSN 1822-1041.
4. Petrušauskaitė. V. 2011. Antropologija mieste ar miesto antropologija? Tyrimo lauko mieste konstravimas.//*Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 2011, Nr. 11 (20), p 159-178. ISSN 1392-4028.
5. Petrušauskaitė V. 2010. Dropping Out of School – an Issue of Disaffection, Non-participation or Social Exclusion? Analysing School Policies towards Roma Schoochildren in Lithuania.// *Ethnicity Studies 2010/1-2*. LSTC/Eugrimas, p. 105-120. ISSN 1822-1041.

About the author

Vita Petrušauskaitė is a junior researcher at the Institute for Ethnic Studies at the Lithuanian Social Research Centre. Her scientific interests encompass sociology of education, sociology of children, social stratification, with particular emphasis on ethnic dimension in stratification and social inequalities. Vita Petrušauskaitė has presented dissertation research in three international conferences and published four academic publications (one publication is forthcoming in December 2013).

In addition to dissertation research, Vita Petrušauskaitė has worked as a researcher in several important research projects: *FRANET - a multidisciplinary research network formed by the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)* (2011–current, funded by European Commission), *Social challenges for ethnic minorities and new immigrant groups in Lithuania after joining the EU* (2011–2012, funded by the Research Council of Lithuania), *ENRI- East: Interplay of European, National and Regional Identities: nations between states along the new eastern borders of the European Union* (2008–2011, funded by European Commission), *LinguaINCLUSION - European models and best practices for linguistic integration in primary schools with young immigrants* (2009–2011, funded by European Commission), *Roma situation in Lithuania: Roma at the crossroads of Education and Labour Market* (2008, commissioned by the Department of National Minorities and Lithuanians Living Abroad) and *European Information Network on Racism and Xenophobia RAXEN* (2008–2010, funded by European Commission).